استاد سید هادی خسروشاهی از واتیکان تا الازهر!

در قامت یکی از تقریب‌اندیشان معاصر

زنده‌یاد استاد سیدهادی خسروشاهی را در وهله نخست، می‌توان عالمی تقریب‌اندیش دانست که پیشینه این رویکرد وی، به دوران تحصیل باز می‌گردد. او در این طریق آثار و نشریات فراوانی را در گستره جهان اسلام منتشر ساخت و بسیاری را با این اندیشه آشنا کرد. حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، پیشینه این تلاش ارجمند را چنین بازگفته است:

«در دوران آیت‌ا... بروجردی در حوزه علمیه قم تحول عظیمی به‌وجود آمد که یکی از این تحولات، تقریب بین مذاهب اسلامی بود. آیت‌ا... بروجردی با اخلاص تمام، به تقریب ایمان داشتند و در همین زمان بود که علمای حوزه علمیه قم، به اهمیت تقریب پی بردند و پس از صدور فتوای تاریخی شیخ شلتوت مبنی بر اینکه مسلمانان جهان می‌توانند از فقه شیعه پیروی کنند، نشاطی در میان حوزویان پدید آمد. در رأس این فعالیت‌ها شاگردان آیت‌ا... بروجردی بودند، که آیت‌ا... خسروشاهی یکی از آنان بود و همراه با دیگر علمای آن زمان مجله «مکتب اسلام» را راه‌اندازی و درباره فتوای شیخ شلتوت و علاقه آیت‌ا... بروجردی به تقریب، مقالات خوبی تألیف کردند. آیت‌ا... خسروشاهی با ترجمه کتاب‌های فراوانی که توسط مصریان نوشته شده بود و توزیع آنها به صورت جزوات در میان حوزویان، به‌تدریج طلاب را با مسلمانان جهان آشنا کرد و برای مردم این مسئله را جا انداخت، که اکثر مسلمانان جهان به تقریب مذاهب اسلامی و اهل بیت شدیدا علاقه‌مند هستند. آیت‌ا... خسروشاهی کتاب‌هایی را تحت عنوان اهل البیت فی مصر ـــ که به زبان عربی و فارسی ترجمه شده ـــ به همراه تصاویر منتشر و بیان کرد، که علاقه مصری‌ها به اهل بیت(ع) کمتر از ایرانیان نیست. وی تلاش بسیاری کرد تا این باور را در میان مردم ایران به‌وجود بیاورد که پیروان سایر مذاهب نسبت به اهل بیت(ع) کوتاهی نکرده‌اند. از جمله این فعالیت‌ها، ترجمه کتاب "العروه الوثقی" نوشته سیدجمال‌الدین اسدآبادی بود و همچنین نگارش کتاب "قصه‌التقریب" ـــ که در اواخر عمر خود نگاشت ـــ بسیار ارزشمند است و مجمع جهانی تقریب این کتاب را به زبان عربی و فارسی به چاپ رسانده است...».اندیشه او نوگرا و نواندیش، اما ضابطه‌مند بود

آیت‌ا... علیرضا اعرافی، در عداد کسانی است که پس از انقلاب اسلامی و در آغاز دهه 1360، با استاد

خسروشاهی از نزدیک آشنایی یافت. وی در گفتاری مختصات اندیشه و تکاپوی آن مصلح معاصر را به ترتیب پی‌آمده برشمرده و بسط داده است:

«سال 1361 که طلبه جوانی بودم، برای مأموریتی در ایتالیا حضور پیدا کردم. شاید حدود یک ماه آنجا بودم. در آن زمان مرحوم خسروشاهی، سفیر ایران در واتیکان بود. این آغاز ارتباط، دوستی و ارادت بنده به ایشان شد و بعد هم ادامه پیدا کرد، گرچه این ارتباط مداوم نبود، اما هیچ وقت قطع نگشت. آیت‌ا... خسروشاهی ویژگی‌های خوب و جذابی داشت. به یاد دارم که ایشان چندین پروژه ترجمه به زبان انگلیسی و ایتالیایی از آثار حضرت امام را در دستور کار داشت. از جمله تفسیر سوره حمد امام خمینی، یکی از این کتاب‌ها بود که با توجه به عبارات سخت و خاصی که مرحوم امام در این تفسیر داشتند، بنده کمک‌هایی به مترجم می‌دادم. ویژگی دوم استاد خسروشاهی این بود که شخصیتی بین‌المللی بود. دیدی فراتر از مرزهای ایران داشت و جهان را می‌شناخت و اندیشه بین‌المللی داشت. احساس علاقه‌ای هم که با مرحوم سیدجمال‌الدین داشت و در آثار و میراث ایشان هم متجلی شده، ناشی از همین امر است. ویژگی سوم شخصیت استاد خسروشاهی، رویکرد تمدنی به اسلام بود. جامعیت و فراگیری اسلامی را باور داشت و برای تحقق آن تلاش می‌کرد. در آثار ایشان هم، این نگاه تمدنی دیده می‌شد. ویژگی چهارم مرحوم خسروشاهی، اهل قلم بودن ایشان است. در دوره استاد خسروشاهی و به‌خصوص قبل از دهه 1350، اینکه محققی بتواند به چند زبان تألیف داشته باشد و قلم بزند، آن هم به فارسی، کار جاافتاده‌ای نبود. ویژگی پنجم اینکه ایشان رویکرد تحلیلی از تاریخ داشت. بسیاری از گفته‌ها و سخنانشان به دیدگاه تحلیلی ایشان اشاره دارد. ویژگی ششم استاد خسروشاهی این بود که اهل تحول و انقلابی بود. گرایش مثبت به نهضت اسلامی امام خمینی داشت و از جمله دلدادگان و همراهان نهضت ایشان و کمک و همیار ایشان بود، که در آثارشان هم این گرایش متبلور است. ویژگی هفتم استاد خسروشاهی این بود که نوگرا و نواندیش، اما ضابطه‌مند و در چهارچوب بود و همین رویکرد در آثارشان هم دیده می‌شود که در عین پایبندی به اصول و قواعد، نوگرا و نواندیش بود. باید طرح‌های تحقیقاتی متنوعی در مورد آیت‌ا... خسروشاهی انجام شود و بازشناسی و تحلیل بیشتری نسبت به آثار و شخصیت وی صورت گیرد و تفکر و اندیشه ایشان مورد مطالعه قرار گیرد...».

و در حوزه قم، راه ارتباط با جهان اسلام را باز کرد

اندیشمندِ مورد توصیف ما، بسا سنن حسنه را در میان روحانیون معاصر بنیان نهاد، که مراوده با اندیشمندان و کانون‌های علمی جهان اسلام، در زمره آنها به‌شمار می‌رود. او در دوره‌ای باب داد و ستد فکری با عالمان دیگر مذاهب جهان اسلام را گشود که این امر در میان روحانیون شیعه چندان معمول

نبود. حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اصغر اوحدی، در این فقره آورده است:

«مرحوم خسروشاهی در عرصه‌های مختلفی فعال بود و تقریبا در تمام این عرصه‌ها، پیشگام و بنیان‌گذار آن اندیشه بود. او پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، تنها فرد فاضل حوزوی بود که برای ارتباط با جهان اسلام، راه را باز کرد و کارهای ارزشمندی انجام داد. اهتمام مرحوم خسروشاهی به بیداری اسلامی، مورد توجه است. ایشان اهمیت بیداری اسلامی را درک کرده بود و لوازم آن را هم به‌خوبی تشخیص داده بود و این مسئله از برنامه‌ها و اهداف او و ارتباط با شخصیت‌ها و مؤسسات بین‌المللی، مشخص بود. بیداری اسلامی قبل از پیروزی انقلاب، در جهان جرقه‌هایی داشت، اما فراگیر نبود و به مرور زمان و با تلاش اندیشمندان جهان اسلام، بیداری اسلامی ترویج شد. کشور ما هم مرکز جهش بیداری اسلامی به‌شمار می‌رود، اما هنوز در تمامی محافل علمی و اندیشگی ما فهم نشده است. آیت‌ا خسروشاهی به تقریب و گفتمان بین مذاهب بسیار اهمیت می‌داد و از پیشکسوتان حرکت تقریبی بود. ایشان درک کرده بود که به‌زودی دشمن متوجه می‌شود که یکی از ابزارهای مؤثر در جلوگیری از بیداری اسلامی ایجاد تفرقه است؛ لذا بر حرکت تقریب اهتمام ورزید. آیت‌ا خسروشاهی بنیان‌گذار گفتمان بین ادیان و بین مذاهب اسلامی است. او هدف خود را به‌خوبی فهمیده و راه رسیدن به آن هدف را نیز درک کرده بود. روح بیداری آن است که علما و اندیشمندانی که در این عرصه وارد شدند، به دنبال احیای مدیریت جهانی بودند؛ یعنی از ایدئولوژی شرق و غرب زده شده بودند و عدم شایستگی این نظام‌ها را درک کرده بودند؛ لذا انقلاب اسلامی برای به‌وجود آوردن دوباره نظام اسلامی و بازگشت به تمدن اصیل اسلامی و تغییر نظام حاکم به‌وجود آمد و باسابقه‌ترین افراد در این عرصه، مرحوم خسروشاهی بود؛ چون با نهضت‌های پیشتاز در بیداری اسلامی همکاری می‌کرد.

دگرپذیری و سعه صدر او، راهگشای وحدت اسلامی بود

مولوی نذیر احمد سلامی، از عالمان تقریب‌گرای اهل سنت و فعالان وحدت اسلامی در دوران معاصر به‌شمار می‌رود. او در دوران تحصیل در پاکستان، با اندیشه‌های استاد خسروشاهی آشنا شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در مجمع جهانی تقریب با ایشان از نزدیک مراوده یافت. مولوی سلامی، کارنامه استاد را این گونه توصیف می‌کند:

«آیت‌ا... خسروشاهی یک شخصیت بسیار برجسته و از رجال علم بودند. اولین آشنایی من با ایشان، به وسیله نوشته‌های وی بود. سال 1345 هجری شمسی بود و در آن زمان من در پاکستان طلبه بودم و در کراچی به خانه فرهنگ ایران، برای مطالعه و یاد گرفتن زبان فارسی رفت‌وآمد داشتم. در آنجا مجله "مکتب اسلام" را که از قم منتشر می‌شد دیدم. وقتی این مجله را برداشتم، نگاهم به نوشته‌های آیت‌ا... سیدهادی خسروشاهی جلب شد و بعد از آن پیوسته هر شماره از مجله مکتب اسلام که به آنجا می‌آمد را مطالعه می‌کردم. برداشتم این بود که این شخص یک انسان ارزشمند، تقریبی، دگرپذیر و انسانی است، که می‌شود از معلومات و نوشته‌های ایشان در ارتباط با وحدت امت اسلامی و زدودن تعصبات خشک و جاهلی استفاده کرد. تا زمانی که در پاکستان بودم و تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، همواره به خانه فرهنگ رفت‌وآمد داشتم و آشنایی من با تفکرات و نوشته‌های آیت‌ا... خسروشاهی، با مطالعه نوشته‌های ایشان روزبه‌روز اضافه می‌شد. بعد هم که به ایران آمد و بنده در تهران در مجمع تقریب عضو بودم، چون در دانشگاه مذاهب تدریس می‌کردم، با ایشان دیدارهای متعدد داشتم و از صحبت‌های ایشان بهره بردم. آیت‌ا... خسروشاهی یک شخصیت علمی به دور از تعصب و دگرپذیر بود، که اگر ما چنین افرادی را بیشتر در جامعه داشتیم، به امر وحدت خیلی کمک می‌شد. آیت‌ا... خسروشاهی از دنیا رفته‌اند، اما افکار و اندیشه‌های ایشان پیرامون وحدت امت و دگرپذیری و سعه صدر باقی مانده و دوستان و افراد تقریبی و افرادی که به دور از تعصبات خشک و جاهلانه هستند می‌توانند از نوشته‌های ایشان استفاده کنند و با بهره‌گیری از تفکرات ایشان در امر وحدت امت اسلامی بهره ببرند...».

از نسل آغازگران بیداری اسلامی در جهان معاصر

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدمهدی تسخیری، برادرِ زنده‌یاد آیت‌ا... محمدعلی تسخیری و از آگاهان به تلاش تقریبی آیت‌ا... سیدهادی خسروشاهی است. او در باب ابعاد این تکاپوی پرحاصل، در گفتاری به نکات ذیل اشارت برده است:

«ما پیش از انقلاب نسلی داشتیم که آغازگر بیداری اسلامی جهان معاصر بودند. بعد از سیدجمال‌الدین اسدآبادی و محمد عبده، از جمله کسانی که توانستند در میان پیروان مکتب اهل بیت(ع)، این رسالت عظیم را به بشریت برسانند، شخصیتی مانند آیت‌ا... سیدهادی خسروشاهی بود. استاد خسروشاهی در زمان حضور در واتیکان، آغاز نوینی برای ارتباط بین اسلام و مسیحیت ایجاد کرد و در زمان حضور در مصر نیز، با ارتباط با علمای مصر، جایگاه خود را در قلب مسلمانان و علمای دینی آن کشور باز کرد و

ارتباطی عمیق میان جامعه مصر و ایران ایجاد کرد. مرحوم خسروشاهی هرگز قلمش متوقف نمی‌شد و همواره در تلاش بود تا در جهان اسلام، تمدن نوین اسلامی و نهضت عظیم انقلاب اسلامی و نهضت امام خمینی(ره) را به گونه‌ای به جهانیان بشناساند، که مورد پذیرش جامعه جوانان باشد. آن مرحوم هم رابطه‌ای عالی با علمای اسلام در ایران و نجف و هم ارتباط خوبی با دانشگاهیان داخل و خارج کشور داشت و مصداق عملی وحدت حوزه و دانشگاه بود؛ لذا امروزه پیدا کردن شخصیت‌هایی چون ایشان، برای جهان اسلام بسیار دشوار است. نوشته‌ها و اندیشه‌های ایشان و همچنین کتابخانه عظیمی که در سال‌های اخیر تأسیس کرد، همچنان ماندگار خواهد بود...».

زاهد متواضع و شهرت‌گریز

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن زمانی، مسئول دفتر امور اجتماعی و سیاسی حوزه علمیه قم، در باب خصال فردی زنده‌یاد سیدهادی خسروشاهی اشاراتی دارد، که آن را ختام این نوشتار قرار داده‌ایم:

«پژوهش و نگارش خستگی‌ناپذیر ـــ که از ابتدای جوانی نگارش را آغاز کرد و نزدیک دویست اثر حاصل پژوهش‌های اوست ـــ حضور بین‌المللی در عرصه‌های جهانی و نوشتن کتاب‌هایی در زمینه مسیحیت و گفت‌وگوی ادیان، زبان‌آموزی و تسلط بر زبان عربی و انگلیسی و ترجمه کتب انگلیسی به فارسی، از ویژگی‌های شخصیت مرحوم خسروشاهی بود. ورود در سازمان‌های حاکمیت نظام جمهوری اسلامی و استفاده از امکانات و ظرفیت این سازمان‌ها جهت انجام رسالت دینی، نشر معارف اسلام و مکتب اهل بیت(ع) در دنیا، ضمن اعتقاد به تقریب مذاهب اسلامی، داشتن تفکر سیاسی و اسلام انقلابی و نوشتن کتاب‌هایی درباره سیدجمال‌الدین اسدآبادی، شهید نواب صفوی، نهضت فلسطین، اعتقاد جدی به تقریب مذاهب اسلامی و تلاش عملی در همین زمینه نیز، از دیگر ویژگی‌های مرحوم خسروشاهی بود. از دیگر خصال شخصیت آن مرحوم، می‌توان به ابداع و ابتکار عمل و تأسیس مؤسسه فرهنگی و کتابخانه بزرگی در قم، اعتقاد به ولایت فقیه و عشق و تبعیت از مقام معظم رهبری و در نهایت اخلاص، زهد، تواضع و شهرت‌گریزی اشاره کرد...».

یادداشت احمدرضا صدری